

ב. בגידה, רצח, נקמה — בסגנון עתיק

ה"אורסטיאה" לאייסקילוס¹³) המבוססת, כרוב הטרגדיות היווניות ששרדו מן הזמן העתיק, על יסודות מיתולוגיים, הינה טרילוגיה. חלקיה הם: "אגממנון", "גושאות הנסך", ו"האוימנידות". "אגממנון" מספר על חזרתו של אגממנון, מלך ארגוס, ממלחמת טרויה. טרויה נפלה ונהרסה כליל. אחר עשר שנות תלאה ומלחמה, חוזר הצי היווני הביתה. לוחמים רבים נפלו תחת חומות טרויה, ורבים עוד יותר בולע הים בניעתם חזרה. (אל הים, פוסידון, היה לציידם של הטרויים-נים, והוא מסדר בדרך זו את השכונותיו עם היוונים). אך אגממנון, המפקד הגדול של הצבא המנצח, "רועה העמים", כפי שהומרוס מכנה אותו — חוזר בריא ושלם לביתו. הוא סבור שגורלו היטיב עמו; זו טעות, שכן בביתו מחכה לו קליטמנסטרה אשתו, (אחותה החורגת של הלנה היפה, שגרמה כה הרבה צרות ליוונים ולטרווינים כאחד), שיש לה חשבון משלה עם בעלה המלך. כאשר ביקשו היוונים להפליג באוניותיהם המהירות לעבר טרויה, שקטו הרוחות, והצי לא היה יכול להפליג. נתברר, כי האלים דורשים קרבן — ודווקא את איפיגניה, בתם של אגממנון וקליטמנסטרה. אגממנון לא היסס הרבה, והעלה את בתו היפה לקרבן — וקליטמנסטרה נשבעה נקם. מן הראוי להוסיף כאן, כי האלה ארטמיס, הציידת הבתולה, חטפה את איפיגניה מעם המזבח והביאה אותה לאי רחוק, שם כהנה בת המלך בבית מקדש האלה מצילתה; אולם עובדה משמחת זו לא היתה ידועה לא אגממנון ולא לקליטמנסטרה; וגם אייסקילוס מתעלם מנקודה זו במחזה — קליטמנסטרה מזכירה פעמים מספר את הבת שהוקרבה על ידי האב האכזר. לא זו בלבד שאגממנון שחט את בתה האהובה של אשתו, הרי הוא עוד מביא עמו במרכבתו מטרואיה את קסנדרה גביאת השכול, אחת מבנותיו של פריאמוס המלך האומלל; בהביאו פילגש לבית אשתו החוקית מגלה אגממנון קוצר ראות פסיכולוגית מפתיעה. קסנדרה היא המשמשת לקליטמנסטרה עילא נוספת להצדיק את רצח בעלה הבודני; בדרך מחשבה נשית טיפוסית היא מתעלמת לחלוטין מן העובדה הבולטת, שמיום שאגממנון יצא לטרויה, מחזיקה

היא עצמה בארמון מאתב, את איגיטוס בן טיאסטס. לאיגיטוס יש אינטרס משלו בכל העניין הזה: אטריאוס, אביו של אגממנון, וטיאסטס, אביו של איגיטוס, אחים היו, אשר שנאת מוות שררה ביניהם. בכלל ההיסטוריה של בית טנטאלוס (סבם של אטריאוס וטיאסטס) עקובה מדם ורצופה אשם. מאז שחט טנטאלוס את בנו פלופס, קצץ אותו לחתיכות, עשה ממנו צלי והגיש אותו בתור סעודה חגיגית לאלים, — רבצה קללה על משפחה חביבה זו. אייסקילוס מזכיר ברמזים את העבר המסוכסך, המפיל את צילו המאיים על ההווה, על כן מוטב לו לקורא להיות בקיא במשפחולוגיה של בית אטריאוס, על מנת להבין היטב את הנעשה.

הטרילוגיה כולה מכונה האורסטיאה, על שם אורסטס, בנו של אגממנון, העתיד לדרוש את דם האב מידי האם. "אגממנון" מספר על נקמה — נקמת קליטמנסטרה מאגממנון. החלק השני, "נושאות הנסך", מספר על נקמת אורסטס ואלקטרה אחותו באמם ובאיגיטוס. ואילו "האוימניות", החלק האחרון, מספר על המחילה הסופית, על ניקוי הבן מן האשם הכבד של רצח אם הרובץ עליו. שוב לא תחזור תנועת המטוטלת של רוצח — נרצח — נוקם־רוצח; חשבון האשם של בית טנטאלוס מסתיים, ואורסטס רשאי לחזור לנחלת אביו ליטול בידי את השלטון, כשלצידו על כס המלוכה יושבת הרמיונה, בתה של הלנה היפה.

שני החלקים הראשונים של הטרילוגיה מסורים לידי גיבורים בני תמותה; ואילו בחלק האחרון מופיעים האלים עצמם על מנת לפתור את הסבך ולהאבק על גורלו של אורסטס, יורש אחרון לבית אטריאוס. מובן מאליו שגם בחלקים הראשונים מוזכרים האלים, והם מהווים חלק בלתי נפרד של השקפת העולם; אולם בחלק האחרון הם נוטלים את מהלך הפעולה לידיהם ומופיעים לעיניו של הצופה המשתאה. אורסטס נצטווה לנקום את דם אביו על ידי האל אפולו עצמו. אפולו הוא הנותן לו הכשר למעשה נורא כל כך כרצח אם. אולם לאחר שנעשה המעשה, מופיעות הפוריות, אלות הנקם העתיקות האימוות למראה, ורודפות את רוצח־אמו. אפולו אמנם מתייצב לימין אורסטס, בן־חסותו, אך ללא הועיל; הפוריות, עתיקות ימים יותר משוכני האולימפוס, אינן מקבלות פקודות או הוראות מפיו של אפולו. רק אתנה, אלת החכמה, מצליחה לבסוף להשלים בין הצדדים. מענין, שכאן, בפעם הראשונה, מופיע בית הדין של נכבדים, נכבדי העיר אתונה; עד כה הוצא כל משפט באופן שרירותי. אלת החכמה מפגינה את חכמתה בזאת, שהיא מעמידה בית דין, במקום לשפוט בעצמה; רק לאחר שהקולות שקולים, היא מרשה לעצמה להכריע את הכף לזכותו של אורסטס; והיא קוראת לזאת מעשה של חסד, ולא של דין. אתנה היא המוצאת דרך לפצות את הפוריות הנוראות, הזועמות על כי נמלט אורסטס מידיהן. מעתה והלאה תהפוכנה אלות הנקמה לאוימניות, אלות שלווה וחסד.

גיטה' אבינור

כך מסתיימת הטרגדיה של בית טנטאלוס בנימת חסד ותקווה. אייסכילוס הטביע על המסורת המיתולוגית תפיסה דתית משלו; יש להניח, תפיסה מתקדמת יותר מזו של רוב בני דורו.

יוני, 1964